

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГУРІНА ГАННА СЕРГІЇВНА

УДК 339.564:[338.45:629.7(477)(043.5)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ
АВІАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному авіаційному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Транспортної академії України **АНДРІЮЩЕНКО Катерина Анатоліївна**, ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, професор кафедри бізнес-економіки та підприємництва.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **МАРГАСОВА Вікторія Геннадіївна**, Національний університет «Чернігівська політехніка», проректор з наукової роботи;

доктор економічних наук, професор **ТКАЧЕНКО Алла Михайлівна**, Національний університет «Запорізька політехніка», завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності;

доктор економічних наук, доцент **ІВАНОВА Марина Іллівна**, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», професор кафедри менеджменту.

Захист відбудеться «29» березня 2021 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.01 у Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розісланий «27» лютого 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Трохимець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Авіаційні підприємства належать до найбільш важливих, стратегічних об'єктів економіки України, оскільки, незважаючи на складні економічні реалії, мають значний потенціал для розвитку не лише в межах національного ринку, а й на світовому. Україна посідає одну з провідних позицій у рейтингу країн, які мають науково-технічну базу для створення й повного циклу виробництва найсучаснішої авіаційної техніки. Для надання підприємствам та організаціям, що випускають конкурентоспроможну авіаційну продукцію, права виходу на світовий ринок потрібно чітко розуміння експортного потенціалу й шляхів його розвитку як складника успішної зовнішньоекономічної діяльності. Тому розвиток експортного потенціалу, особливо на рівні підприємства як основної й першочергової ланки зовнішньоекономічного сектору країни, має велику практичну цінність. Оскільки інтеграція у світову економіку приводить до вищих темпів економічного зростання, то регулювання експортного потенціалу як загалом по країні, так і по окремих її підприємствах має стати стратегічною метою економічної політики держави.

Україна має низку конкурентних переваг у своїй економіці порівняно з іншими країнами. За останні роки серед провідних авіаційних підприємств спостерігається зміна вектора виробництва, в якому превалює тенденція виготовлення військової продукції та продукції подвійного використання порівняно з виробами цивільного призначення.

Сучасний економічний розвиток України та її інтеграція в європейський простір значною мірою залежать від таких чинників, як використання новітніх технологій, наявність наукомісткого виробництва, а також розвиток людського капіталу та потенціалу.

Питання формування, оцінювання та управління потенціалом підприємств у сучасних економічних дослідженнях порушують досить часто. Вагомий внесок у розвиток парадигми управління потенціалом підприємств зробили українські науковці. Так, наприклад, терміни «економічний потенціал» та «експортний потенціал» розглядали К. Андрющенко, О. Ареф'єва, В. Бегма, О. Бурлака, С. Галака, О. Гришуткін, В. Дем'янін, Ф. Євдокимов, І. Зарубіна, М. Іванова, І. Капаруліна, В. Коба, О. Коваленко, Н. Краснокутська, А. Мазаракі, Н. Метеленко, Б. Мізюк, С. Подреза, І. Скорнякова, А. Ткаченко та ін.

Значну увагу основним напрямом інноваційної політики, інноваційних стратегій при реалізації «розумної спеціалізації» та особливостей розвитку потенціалу приділили зарубіжні й українські науковці, зокрема, М. Барановська, К. Белдарейн, В. Білозубенко, Н. Бочарова, Ю. Вовк, Дж. Годдард, І. Дегтярьова, І. Єгоров, Ю. Козак, А. Лаго, М. Ландабасо, Н. Логвінова, В. Маргасова, Ф. МакКенн, Л. Мельник, К. Морган, Ж. Рібера, П. Самуельсон, А. Санчес, Дж. Ю. Стігліц, І. Стойко, К. Ферас, Д. Форей, Я. Черногор, О. Шнирков, О. Юрчак та ін.

Проте, залишаються недостатньо дослідженими можливості застосування європейського досвіду розвитку експортного потенціалу авіаційних підприємств України, проблеми використання комплексу інструментів розвитку потенціалу авіапідприємств, націлених на забезпечення стійкого національного економічного зростання. Усе це в сукупності й зумовило вибір теми, визначення мети й завдань дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичних планів у межах таких наукових робіт Національного авіаційного університету: «Аналіз світового досвіду діяльності стратегічних авіаційних альянсів» (номер державної реєстрації 0107V004130, 2007 р.), де враховано пропозиції авторки щодо послідовності оцінювання впливу зовнішнього середовища на функціонування суб'єктів авіаринку при створенні авіаційних альянсів; «Якість інвестиційно-інноваційної діяльності авіатранспортних підприємств України» (номер державної реєстрації 0110U005800, 2009 р.), де враховано пропозиції авторки щодо систематизації теоретичних і практичних положень та інструментів державної підтримки діяльності авіатранспортних підприємств України; «Ринкова взаємодія підприємств транспортно-дорожнього комплексу України в період мега-подій» (номер державної реєстрації 0110U007693, 2010 р.), де авторкою проаналізовано зарубіжний і вітчизняний досвід формування транспортного сектору економіки та розвитку ринку транспортних послуг; «Стратегія реформування та розвитку авіаремонтного виробництва в Україні» (номер державної реєстрації 0113U004394, 2013 р.), де авторкою обґрунтовано тенденції, закономірності розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) і методичний підхід до узгодження умов ДПП на основі оцінювання його ефективності з позиції учасників угод партнерства; «Сучасні тенденції розвитку транспортної системи України в умовах поглиблення інтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0113U004932, 2019 р.), де враховано пропозиції авторки щодо формування та реалізації економічного механізму активізації концесійної діяльності транспортних підприємств України.

Мета та завдання дослідження. *Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України.*

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– сформулювати поняття «експортний потенціал підприємств авіаційного комплексу (АК)» та визначити його комплексний вплив на розвиток економіки авіатранспортних підприємств, що відповідає сучасним реаліям практики господарювання;

– встановити економічні закономірності та дослідити проблеми розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу в сучасних умовах;

– удосконалити методологічні підходи до комплексної оцінки експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу і їх значення в реалізації

експортного потенціалу для інноваційного розвитку реального сектору економіки;

- встановити особливості та переваги діяльності підприємств українського авіаційного комплексу, виокремити передумови й чинники розвитку експортного потенціалу;

- проаналізувати структурні характеристики розвитку експортного потенціалу авіапідприємств та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни;

- розвинути методичні засади оцінювання експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу країни;

- встановити глобальні сучасні тенденції на авіаційному ринку та розробити науково-методичний підхід до оцінювання ризиків внутрішнього й зовнішнього середовища авіапідприємств;

- обґрунтувати адаптивний механізм розвитку експортного потенціалу авіапідприємств на основі концепції державно-приватного партнерства та шляхи вдосконалення організаційно-правових передумов її застосування;

- визначити напрями запровадження нових, більш ефективних інструментів стимулювання та активізації концесійної діяльності в авіасекторі;

- запропонувати науково-практичний підхід до узгодження умов угод державно-приватного партнерства й гармонізації інтересів усіх учасників цього процесу та оцінювання його соціально-економічної ефективності;

- оцінити ринкову ефективність реалізації механізму розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України;

- ідентифікувати засоби державної підтримки розвитку та реалізації потенціалу авіапідприємств;

- обґрунтувати стратегічні пріоритети державної політики розвитку та реалізації потенціалу підприємств авіаційного комплексу.

Об'єкт дослідження – це процес розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, науково-методичні та прикладні засади й умови, що виникають у процесі розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України.

Методи дослідження. У ході виконання дисертаційної роботи використано системний, діагностичний та оптимізаційний підходи, які є основою комплексного дослідження умов забезпечення ефективної діяльності підприємств авіаційного комплексу.

У процесі вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження: історико-логічний, описово-аналітичний, аналізу та синтезу, кількісних і якісних порівнянь, системно-структурного аналізу економічних процесів та явищ, економіко-математичного моделювання, експертних оцінок.

Досягнення поставленої мети базується на використанні таких методів, як: дефінітивний та компонентний аналіз – для узагальнення логіки наукових досліджень, вивчення еволюції наукових підходів, розроблення науково-

теоретичних засад розвитку експортного потенціалу (ЕП) (підрозділи 1.1–1.3); наукової абстракції та агрегування – для виявлення відносно стійких тенденцій діяльності структурних елементів підприємств авіаційного комплексу (АК) (підрозділи 1.2, 1.4); діалектичний та абстрактно-логічний – для узагальнення логіки наукових досліджень, вивчення еволюції наукових підходів, розроблення науково-теоретичних засад розвитку ЕП (підрозділи 2.1–2.2); логічного узагальнення – для виявлення сутності особливостей розвитку експортного потенціалу підприємств АК (підрозділи 3.1–3.2); дедуктивний та аксіоматичний – для розроблення концептуальних засад ДПП у системі ЕП АК країни (підрозділи 4.1–4.2); каузальний – для обґрунтування логіки прийняття управлінських рішень у процесі розроблення механізму розвитку ЕП підприємств АК країни (підрозділ 5.1); індексний, варіаційного аналізу, агрегування й матричний – для оцінювання функціонування ринку авіаційних робіт та послуг і зовнішнього середовища (підрозділи 3.3–3.4); порівняння та детермінованого факторного аналізу – для опису окремих методичних положень під час оцінювання конкурентоспроможності АК (підрозділи 2.3–2.4); декомпозиції й аналізу ієрархій – для обґрунтування умов господарювання учасників Програми ДПП у системі ЕП підприємств АК країни (підрозділи 4.3–4.4); методи моделювання – для прогнозування ключових показників діяльності та розроблення стратегії розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу (підрозділи 5.2–5.3).

Інформаційну базу дослідження становлять аналітичні та статистичні матеріали; річні звіти, інформаційні й аналітичні бюлетені, тижневики, українські та зарубіжні періодичні видання, наукові інтернет-публікації з питань аналізу проблем розвитку експортного потенціалу й функціонування підприємств авіасектору.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі проведених досліджень обґрунтовано теоретико-методологічні та практичні положення й рекомендації, новизна яких полягає у вирішенні науково-прикладної проблеми розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України. У процесі дослідження одержано наукові результати, які розкривають особистий внесок авторки в розроблення дослідженої проблеми, у зв'язку із чим на захист винесено такі положення:

вперше:

– запроваджено авторське визначення поняття «авіаційний комплекс держави» та теоретичний підхід до інтерпретації цієї дефініції, який ґрунтується на відмінних особливостях формування інтеграційного об'єднання й забезпечує гармонізацію та систематизацію економічних інтересів суб'єктів визначеної сфери діяльності;

– науково обґрунтовано економічний механізм формування та реалізації концепції державно-приватного партнерства як складника розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу країни, який являє собою структуровану сукупність методологічних положень, прийомів та інструментів, що забезпечують стійке зростання потенціалу підприємств авіаційного

комплексу; пропорційний розподіл державної й приватної підтримки між підприємствами галузі з диференційованими рівнями ринкової привабливості;

– розроблено організаційно-методологічні підходи до формування системи управління та розподілу ризиків запропонованого проєкту державно-приватного партнерства, яка спрямована на розвиток експортного потенціалу; включає інструментарій моніторингу при вирішенні організаційно-економічних завдань підвищення ефективності функціонування підприємств авіаційного комплексу України в умовах євроінтеграції;

– обґрунтовано методологічний підхід і прикладний інструментарій забезпечення реалізації механізму розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України, який враховує вплив комплексу відмінних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування авіаційного комплексу держави в довгостроковій перспективі;

удосконалено:

– методологічні положення оцінювання привабливості підприємств авіаційного комплексу на основі інтегрального показника, який, на відміну від існуючих, включає показники ділової активності й зведені показники фінансово-майнового стану; показники вимірювання логістичної привабливості та оцінювання перспектив розвитку підприємств авіаційного комплексу України; доводить практичну значущість запропонованого інструментарію в напрямі отримання синергетичного ефекту;

– базові положення теорії формування та раціонального використання потенціалу підприємств галузі, в межах якої встановлено загальнонаукові принципи побудови стратегії нагромадження інноваційного потенціалу підприємств галузі; доведено адекватність положень та відповідність розвитку експортного потенціалу підприємств галузі соціально-економічним і виробничо-господарським процесам у державі;

– аналітичну модель прогнозування потенціалу підприємств авіаційного комплексу, яка, на відміну від існуючих, враховує вплив міжсекторальних фінансових відносин, екзогенні змінні та чинники опосередкованого впливу на зміну пріоритетів розвитку підприємств АК, включає механізм вимірювання індексу експортного потенціалу, який забезпечує прогнозування попиту на авіаційні продукти та підвищення якості сценарних прогнозів стійкого економічного розвитку;

– класифікацію підходів до визначення сутності державно-приватного партнерства, яка виокремлює визначення за ознакою «форма взаємодії»; державно-приватне партнерство на підприємствах авіаційного комплексу трактується як збалансована форма взаємодії між державними та приватними партнерами, що заснована на економічних і правових відносинах, яка ґрунтується на принципах рівності, взаємовигоди та пропорційного розподілу ризиків і забезпечує реалізацію стратегічно важливих проєктів розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України;

набуло подальшого розвитку:

– наукове визначення поняття «експортний потенціал підприємств авіаційного комплексу», яке, на відміну від існуючих трактувань, уособлює в собі комбінований підхід до його ідентифікації, враховує чинники впливу на його рівень та галузеві інфраструктурні відмінності формування, що розширює діапазон дослідження його розвитку на підставі системного підходу;

– перспективні напрями розвитку підприємств авіаційного комплексу в умовах динамічної зміни зовнішньоекономічного вектора розвитку, які, на відміну від існуючих, зорієнтовані на ринки європейських країн за умов ефективної реалізації концепції державно-приватного партнерства;

– методика комплексної оцінки експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу, невід’ємним складником якої є процедура проходження експортного контролю, тобто забезпечення правових норм реального сектору економіки, яка, на відміну від існуючих, ґрунтується на визначеній сукупності принципів українського та міжнародного законодавства у сфері передачі продукції військового призначення (ВП) і подвійного використання (ППВ), що є запорукою підвищення результативності діяльності державних регуляторів на авіаційному ринку через регуляторні ініціативи й національні пріоритети при здійсненні політики сприяння експорту;

– науково-методичний підхід до оцінювання ефективності діяльності підприємств авіаційного комплексу, в основу якого покладено структуровану систему показників якості від упровадження державно-приватного партнерства (ДПП), який, на відміну від існуючого, забезпечує врахування поляризованих економічних інтересів учасників ринку з позиції суперечливої єдності вимог сучасних суспільних трансформацій; складником якого є модель економічного зростання;

– підхід до побудови конфігурації системи інструментів державної підтримки розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу в упровадженні та забезпеченні сталих реформ на основі втілення світового досвіду за такими критеріями: 1) рівнем розвитку країни; 2) платформою структурних змін, – що дало змогу виокремити нові інструменти та смарт-технології для розвитку експортного потенціалу авіапідприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні синергійного ефекту від взаємодії авіапідприємств та впливу на розвиток експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу. Матеріали дисертаційної роботи мають як теоретико-методичне, так і практичне значення. Наукові розробки, висновки та практичні рекомендації були впроваджені в діяльність: АТ «МОТОР СІЧ» – здобувачкою здійснено комплексну оцінку факторів розвитку експортного потенціалу та конкурентоспроможності (акт впровадження від 06.02.2016); АТ «МОТОР СІЧ» – авторкою запропоновано оцінювання факторів розвитку експортного потенціалу та конкурентоспроможності підприємства (акт впровадження від 01.02.2017); АТ «МОТОР СІЧ» – при розробленні плану заходів авторкою обґрунтовано

пропозиції щодо застосування механізмів державно-приватного партнерства з метою створення нового високотехнологічного виробництва (акт впровадження від 14.06.2017); комунального підприємства «Міжнародний аеропорт «Київ» (Жуляни)» – у процесі порівняльного аналізу економічного та інфраструктурного потенціалу аеропорту при оцінюванні конкурентоспроможності (акт впровадження від 22.03.2018); авіакомпанії «МОТОР СІЧ» – науково обґрунтовані пропозиції з оптимізації виробничої діяльності, підвищення конкурентоспроможності, ефективної роботи використано при формуванні переліку заходів щодо реалізації стратегічного плану розвитку на період до 2019 р. (акт впровадження від 17.09.2018); ПрАТ «Рамзай» – авторкою запропоновано методику комплексної оцінки експортного потенціалу підприємства з урахуванням процедури експортного контролю при розробленні плану заходів (акт впровадження від 09.10.2018).

Окремі положення та результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного авіаційного університету під час викладання дисциплін «Менеджмент безпеки підприємств», «Стратегічне управління корпораціями», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» (акт впровадження від 16.01.2017), «Митне регулювання», «Міжнародні економічні відносини», «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» (акт впровадження від 13.11.2017).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке містить вирішення актуальної наукової проблеми встановлення методологічних принципів, обґрунтування концептуальних засад та надання практичних рекомендацій щодо розвитку експортного потенціалу авіапідприємств України. Матеріали кандидатської дисертації авторки під час виконання докторської не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися й одержали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях, таких як: VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці» (м. Київ, 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми менеджменту» (м. Київ, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економіко-екологічні проблеми розвитку транспортної галузі в сучасних умовах» (м. Київ, 2014 р.); IX Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми менеджменту» (м. Київ, 2014 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми менеджменту» (м. Київ, 2015 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми менеджменту» (м. Київ, 2016 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми менеджменту» (м. Київ, 2017 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (м. Одеса, 2018 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Транспорт і логістика: проблеми та рішення» (м. Одеса, 2018 р.); «Universum» (м. Беркелі, США, 2019 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 43 наукових працях, з них: 2 – одноосібні монографії (25,57 д. а.); 27 – статті в наукових фахових виданнях (у тому числі 6 – у виданнях іноземних держав); 14 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел (364 найменування) та додатків. Основний текст дисертації викладено на 403 сторінках. Робота містить 24 таблиці та 56 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; вказано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено його мету, завдання, методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; подано відомості про апробацію й публікації.

У *першому розділі* – **«Теоретичні основи розвитку експортного потенціалу авіаційних підприємств України»** – висвітлено теоретичні положення щодо формування потенціалу як економічної категорії в контексті розвитку економічної теорії та подано сучасну інтерпретацію поглядів на його зміст; запропоновано узагальнене визначення потенціалу підприємств, який передбачає його опис за рівнями та складниками; розкрито типологію потенціалу підприємств.

На основі аналізу розвитку економічної думки, визначень провідних учених та беручи до уваги особливості нестабільності проходження економічних процесів, становлення й розвитку соціуму, запропоновано та охарактеризовано тісну взаємодію експортного потенціалу з усією системою економічного потенціалу, де вона є необхідною умовою розвитку всіх господарюючих суб'єктів та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу. Виявлено актуальні проблеми формування й забезпечення ефективності реалізації зовнішньоекономічного потенціалу (рис. 1).

У ході аналізу наукової літератури виявлено велику кількість дефініцій поняття «експортний потенціал». Запропоновано власне тлумачення цього терміна як організованої сукупності внутрішніх та зовнішніх економічних можливостей і ресурсів (виявлених або прихованих), які створюють умови для розвитку й забезпечують реалізацію стратегічних і тактичних цілей підприємства у сфері авіаційної діяльності, керуючись адекватною економічною стратегією розвитку з дотриманням принципів економічної безпеки країни.

Встановлено, що авіаційні підприємства України мають досить вагомий потенціал для їх подальшого розвитку, проте основними причинами уповільнення темпів розвитку підприємств вітчизняного авіаційного комплексу є скорочення технологічних розробок та інтелектуальних ресурсів, а також відсутність активної міжнародної кооперації. Відбувається погіршення вікової структури кадрового потенціалу галузі, що загрожує її перспективам.

Динамічному розвитку авіабудування також заважає зниження рівня використання потенціалу міжнародної виробничої кооперації.

Рис. 1. Чинники, які мають вплив на розвиток експортного потенціалу підприємств (виокремлено авторкою)

Потенціал авіапідприємств дає змогу збільшувати обсяги розроблень і виробництва авіаційної техніки, зокрема: регіональних пасажирських та транспортних літаків; авіаційних двигунів і агрегатів; бортового радіоелектронного обладнання, орієнтованого на використання супутникових систем зв'язку, навігації та спостережень; вертольотів і літальних апаратів малої авіації, зокрема безпілотних; товарів військового призначення та продукції подвійного використання.

Обґрунтовано, що гармонізація сучасної системи державного регулювання інтеграції зовнішньоторговельного сектору України до ЄС повинна здійснюватися, виходячи з того, що сторони мають відмінні причини формування інтеграційного об'єднання. Послідовна реалізація світоглядно-методологічних процедур максимізації використання потенціалу – це, передусім, інструмент подолання низького рівня економічного розвитку,

намагання через об'єднання створити кращі умови для індустріалізації та розвитку авіапідприємств, можливість проведення якісної трансформації зовнішньоторговельного сектору шляхом залучення іноземних інвестицій і високих технологій, що повинно сприяти докорінній реструктуризації й диверсифікації експортних поставок, збільшенню можливостей використання позитивних тенденцій розвитку та зростанню рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Результати діагностики авіаційних підприємств дали змогу виявити доцільність формування нової структури взаємодії підприємств і систематизації їх в авіаційний комплекс, що розглянуто як сукупність організацій із розробок, випробувань, виробництва, продажу, експлуатації, модернізації та ремонту авіаційної техніки, які утворюють декілька взаємопов'язаних кластерів.

Уперше запропоновано структуру взаємодії підприємств авіаційного комплексу України, що в результаті дасть змогу сформуванню та реалізувати стратегічний план збалансованого розвитку й отримати синергетичний ефект від його впровадження (рис. 2).

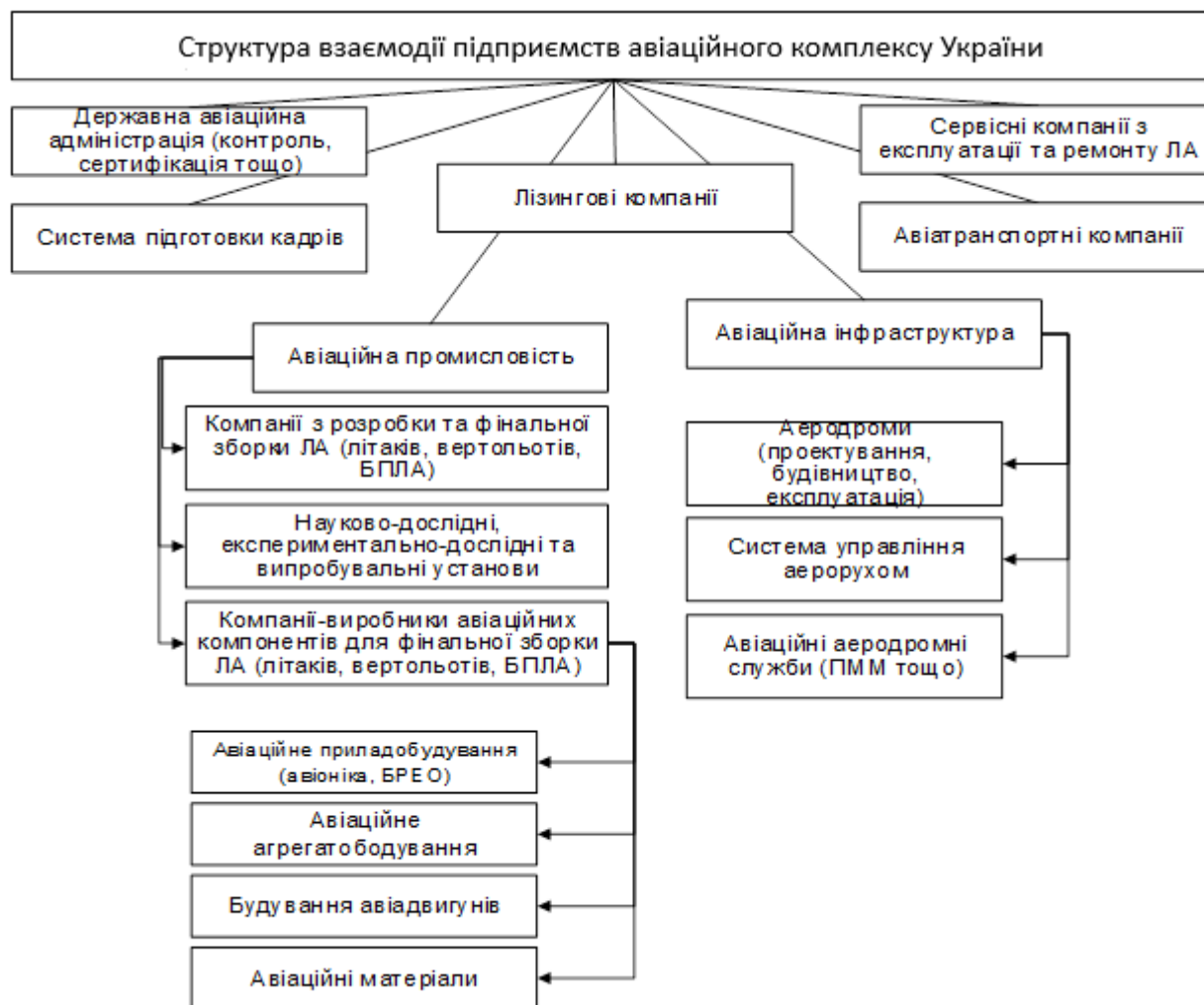

Рис. 2. Структура взаємодії підприємств авіаційного комплексу України
(запропоновано авторкою)

Виходячи із цього, для подальшого розвитку авіапотенціалу потрібно формувати стратегію виробництва авіатехніки з урахуванням стану зовнішнього ринку, наявного в Україні науково-технічного, виробничого й фінансового потенціалу. Обґрунтовано координацію та взаємодію потенціалів (рис. 3).

Рис. 3. Схема взаємодії потенціалів підприємств авіаційного комплексу
(обґрунтовано авторкою)

Особливостями товарів авіаційного комплексу є високий рівень технологічності, велика початкова вартість необхідних фінансових, технологічних та кадрових ресурсів для організації виробництва; великі терміни розробок, випробувань і створення виробів, складний рівень кооперації виробників, високий рівень сертифікації та контролю якості виробів, високий рівень гарантії безпеки, високий рівень підготовки фахівців з експлуатації товарів підприємств авіаційного комплексу, наявність гарантій після продажу товарів, сервісна підтримка їх експлуатації.

Доведено, що для успішної діяльності підприємств авіаційного комплексу необхідно мати чітке розуміння перспектив виходу на зовнішній ринок, а перед тим проаналізовано експортний потенціал та обсяг зарубіжного ринку.

Обґрунтовано, що гармонізація сучасної системи державного регулювання інтеграцією зовнішньоторговельного сектору України до ЄС повинна здійснюватися, виходячи з того, що сторони мають відмінні причини формування інтеграційного об'єднання. Якщо для країн ЄС інтеграція є засобом максимізації використання потенціалу продуктивних сил та виробничих відносин, які переросли національні рамки й намагаються збільшити сферу свого розташування та впливу, то для України це, насамперед, інструмент подолання низького рівня економічного розвитку, намагання через об'єднання створити кращі умови для індустріалізації та розвитку національної економіки. Для України інтеграція з ЄС на сучасному етапі є

основною, якщо не єдиною, можливістю проведення якісної трансформації зовнішньоторговельного сектору шляхом залучення іноземних інвестицій і високих технологій, що повинно сприяти докорінній реструктуризації та диверсифікації експортних поставок, збільшенню можливостей використання позитивних тенденцій розвитку світового господарства й зростанню рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання. Це визначає необхідність посилення ролі держави в інтеграційних процесах України з країнами ЄС через провадження активної регуляторної політики, спрямованої на формування конкурентних переваг для українських експортерів та створення інвестиційних стимулів для розвитку виробничо-експортного потенціалу.

Отже, сучасна світова практика переконливо свідчить, що стабільне економічне зростання можливе лише на основі випереджального індустріального розвитку. Для України також немає іншої альтернативи, як відновлення та модернізація промислового сектору на основі розроблення та втілення індустріальної політики, яка відповідає новим правилам, що постають у зв'язку з активізацією євроінтеграції до глобального економічного простору й новими викликами глобального та внутрішнього характеру (стрімкими змінами в технологіях, появою нових виробництв, кліматичними змінами, лібералізацією торгівлі, трудовою міграцією, необхідністю територіальної консолідації й регіональної інклюзії).

У *другому розділі* – **«Методологічні аспекти формування експортного потенціалу та конкурентоспроможності підприємств авіаційного комплексу України»** – розроблено та обґрунтовано методологічні основи принципового типу щодо формування дієвого економічного механізму розвитку експортного потенціалу авіапідприємств, класифіковано багатофункціональну залежність забезпечення результативності реалізації економічної стратегії держави з усталеними концепціями й домінантами сталого розвитку експортного потенціалу авіапідприємств відповідно до стандартів ЄС за умови реалізації соціетальних принципів модернізації соціально-економічних систем; обґрунтовано поєднання ключових і другорядних чинників впливу на розвиток експортного потенціалу; встановлено сутнісний зміст та схему взаємодії системотвірних компонент потенціалу як системи взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють, з характерними рисами складності, різноманітності умов формування й реалізації; систематизовано методи оцінювання сформованого та реалізованого потенціалу авіапідприємств; проведено порівняльний аналіз експортного й економічного потенціалу при оцінюванні конкурентоспроможності підприємств; графічно відображено експортний потенціал підприємства (ЕПП) на різних фазах життєвого циклу господарюючого суб'єкта, де доведено, що критичні моменти ЕПП являють собою аспекти в розвитку певної системи (потенціалу підприємства), коли вона повністю втрачає свою стійкість, тоді починає реалізовуватися внутрішня енергія самоорганізації, яка й вибирає подальший шлях розвитку системи (атрактор). Чим ближче точка критичного моменту розвитку, тим очевиднішою є зміна стану досліджуваної ситуації. Методологію дослідження експортного потенціалу підприємств АК країни подано на рис. 4.

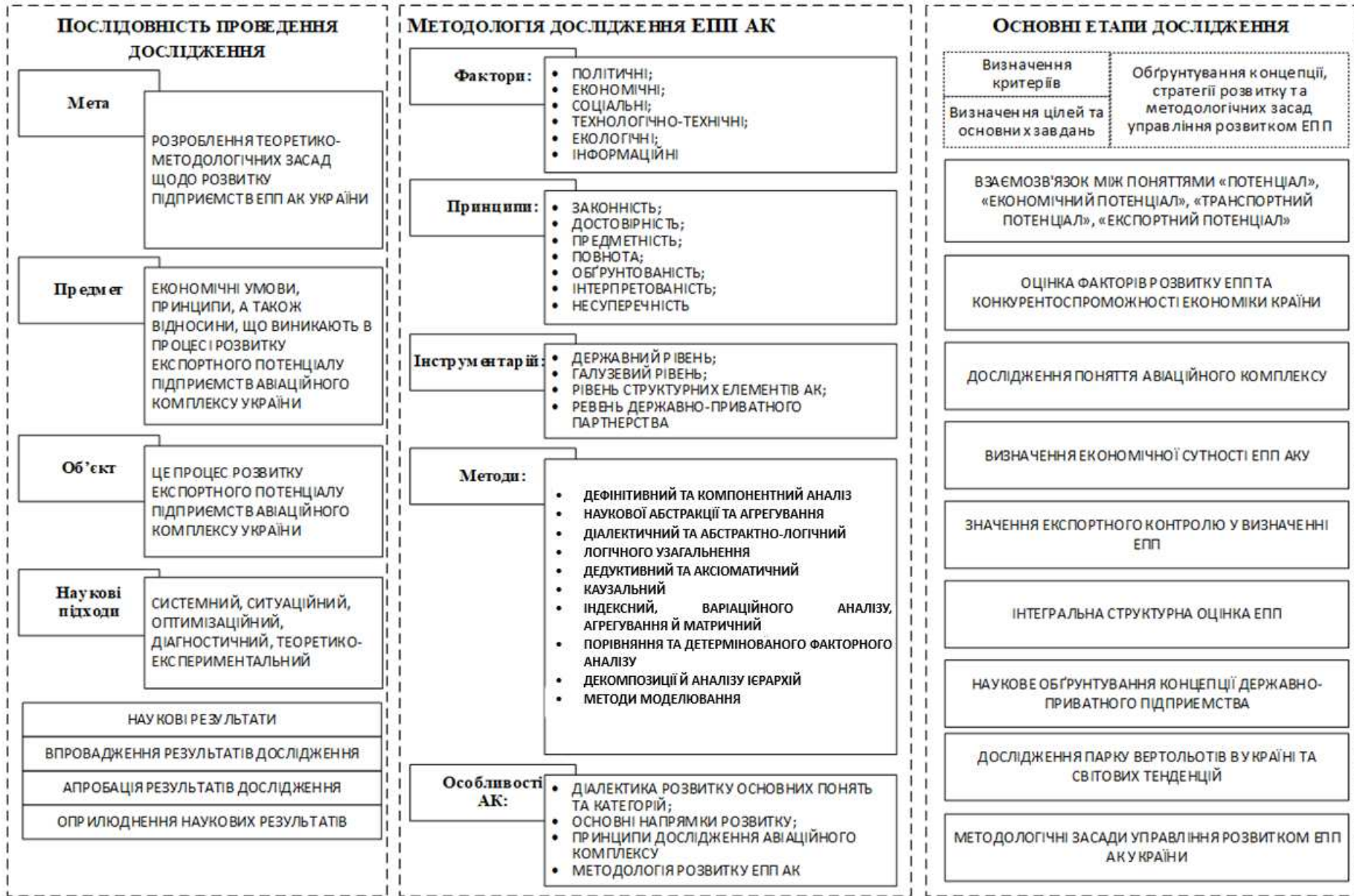
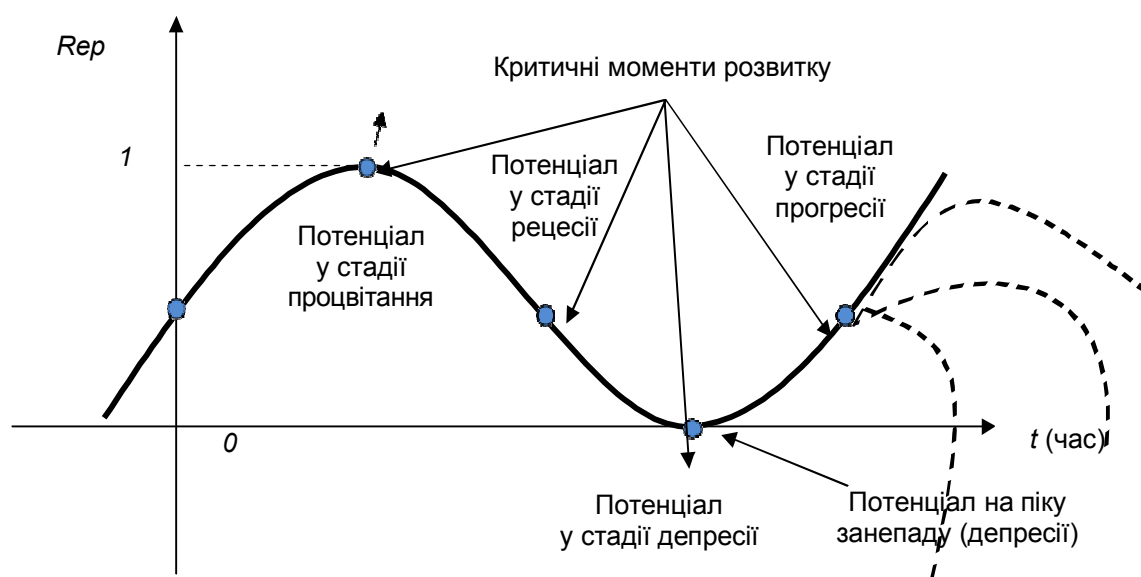

Рис. 4. Методологія дослідження експортного потенціалу підприємств АК країни (запропоновано авторкою)

У ході дослідження обґрунтовано, що ефективність діяльності підприємств авіаційного комплексу залежить від розгалуженості транспортної інфраструктури, а також центру взаємодії суміжних видів транспорту. Сучасні українські авіапідприємства експортно-орієнтовані, тому міжнародне співробітництво, у тому числі військово-технічне, є обов'язковим та вкрай важливим складником їх розвитку. Ці питання вирішують в організаційній, інформаційній, правовій, економічній, технологічній, фінансовій та технічній сферах діяльності.

Змістовне пояснення потенціалу підприємства являє собою складну, динамічну, інтегровану, взаємопов'язану й синергічну сукупність усіх видів його наявних та перспективних ресурсів і можливостей, що використовують для досягнення тактичних та стратегічних цілей розвитку підприємства на різних стадіях його життєвого циклу.

Графічне відображення потенціалу підприємства на різних фазах життєвого циклу подано на рис. 5.

Rep – рівень експортного потенціалу підприємства, t – час, а штрих-пунктирною лінією позначено можливі шляхи розвитку системи в точках критичних моментів розвитку

Рис. 5. Стадії життєвого циклу експортного потенціалу авіапідприємства
(удосконалено авторкою)

Отже, знання фази життєвого циклу дає підприємству чимало корисної інформації (типові проблеми, ризики, можливі санаційні заходи, інструменти оптимізації діяльності тощо), що сприяє більш точному прогнозуванню діяльності підприємства, запобіганню кризовим явищам, застосуванню максимально ефективних санаційних заходів у критичних моментах з метою реалізації бажаної траєкторії розвитку (атрактора). Ґрунтуючись на визначених підходах, сформовано методичне забезпечення прогнозного аналізу конкурентоспроможності та експортного потенціалу авіапідприємств на основі

оцінювання результативності потенціалу за критеріями повноти, ефективності, ступеня його реалізації, а також відповідності реалізації ринковим умовам.

Результати проведених теоретичних та практичних досліджень вказують на наявність великої кількості різних методів, що дають змогу аналізувати й діагностувати потенціал авіапідприємств, однак не дають повної картини. Тому в сучасних умовах особливої актуальності набувають методики перспективного аналізу, що дозволяють прогнозувати розвиток експортного потенціалу підприємств з урахуванням впливу на його діяльність зовнішніх і внутрішніх чинників. Співвіднесення величини потенціалу з кінцевими результатами функціонування дало комплексне уявлення про ступінь використання виробничих ресурсів і резерви підвищення ефективності виробництва. Найважливішим виявилось отримання сукупної, інтегральної оцінки, яка врахувала всі можливості та всі обмеження. Комплексні показники оцінювання мають різну природу та алгоритми побудови. У загальному вигляді розв'язання цієї задачі здійснювалося в три етапи:

1) на першому етапі реалізовано задачу факторного аналізу простору властивостей, тобто оцінено, перевірено та сформовано набір параметрів, які поділено на відносно однорідні групи (наприклад ті, що характеризують організаційно-технічний, економічний рівні виробництва, забезпеченість ресурсами тощо). Множину показників нижчого рівня поділено на групи однорідних за обраними критеріями. Визначено, що ці показники, з погляду обраних критеріїв, можна порівняти, але зазначено, що ці показники не дублюють один одного;

2) на другому етапі реалізовано задачу побудови типології груп показників;

3) на третьому етапі реалізовано задачу типології динамічних схем (побудова шкал динаміки, вивчення переміщення показників за цими шкалами та конструювання типології динамічних схем розвитку економічного потенціалу підприємства).

На основі результатів дослідження та аналізу особливостей типологій показників для визначення рівня експортного потенціалу авіапідприємства обґрунтовано теоретичний базис поділу на чотири групи за такими ознаками: ресурсний потенціал підприємств авіаційного комплексу; кадровий потенціал підприємств авіаційного комплексу; оцінка ефективності діяльності підприємств авіаційного комплексу; оцінка фінансового стану підприємств авіаційного комплексу.

З метою визначення вагомості показників у кожній групі застосовано методи компонентного аналізу характеристик варіаційних рядів результатів опитування експертів. Під час порівняння варіації різних ознак в одній сукупності з різною середньою величиною використано відносні показники варіації – коефіцієнти варіації, які обчислені як відношення абсолютних показників варіації до середньоарифметичної й виражені у відсотках. Отримані результати наведено в табл. 1 за групами дослідження.

Коефіцієнти варіації показників X_{ij} , %

$i \backslash j$	1	2	3	4	5	6	7
1	25,85	14,96	13,34	15,41	30,44	–	–
2	25,60	10,30	11,77	12,51	12,51	15,55	11,76
3	24,98	13,17	13,76	12,99	13,73	21,77	–
4	16,57	15,65	14,65	13,27	12,68	11,49	15,68

Розраховано авторкою.

X_{ij} є відносною величиною, яка характеризує вагомість кожного показника у групі, він набуває значення від 0 до 1 (від 0 до 100%); i – група; j – показник. Для показників, що характеризують ресурсний потенціал підприємств авіаційного комплексу, отримано такі результати: $X_{11} = 0,2585$, $X_{12} = 0,1496$, $X_{13} = 0,1334$, $X_{14} = 0,1541$, $X_{15} = 0,3044$.

Отриманий результат разом з результатами застосування методу компонентного аналізу дозволив зробити висновок, що при формуванні інтегрального показника першої групи (K_1) достатньо враховувати зазначення п'яти показників, причому найбільш вагомими з них є два: X_{11} – коефіцієнт використання виробничих потужностей і X_{14} – коефіцієнт адаптивності технологічних процесів до інших видів діяльності ($X_{11}+X_{14}=25,85+30,44=56,29$). Для другої групи (K_2) вагомими показниками є X_{21} – ефективність управління і X_{26} – рівень компетентності, що в сумі становлять майже 42% питомої ваги групи кадрового потенціалу підприємств авіаційного комплексу.

Вагомими показниками для коефіцієнта третьої групи (K_3), що характеризує ефективність діяльності підприємств авіаційного комплексу, виявились X_{31} – показник загальної рентабельності та X_{36} – показник продуктивності праці. Загальна вага цих показників у межах коефіцієнта експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу становить 47%. Інші показники є рівноважними для визначення оцінки ефективності діяльності авіапідприємств комплексу й становлять у середньому 13%. При формуванні узагальнювального коефіцієнта четвертої групи (K_4) – оцінки фінансового стану підприємств авіаційного комплексу України – всі показники виявились рівнозначними та становлять у середньому питому вагу коефіцієнта групи близько 13%, при тому, що показник абсолютної ліквідності – X_{41} – становить 16% вагомості коефіцієнта, а показники $X_{42} \approx X_{47}$ в сумі дорівнюють близько 32%. Оцінено достовірність отриманих результатів за критерієм Пірсона χ^2 , який дозволив визначити узгодженість думок експертів про вплив коефіцієнтів вагомості показників на величину результуючого показника коефіцієнта експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України. Цей метод базувався на обчисленні коефіцієнта конкордації:

$$W = \frac{12 \sum_{i=1}^k \Delta_i^2}{m^2 (k^3 - k) - m \sum_{i=1}^m T_i}, \quad (1)$$

де k – кількість показників; m – кількість експертів.

Для розрахунку формули інтегрального коефіцієнта експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу визначено вагомість коефіцієнтів груп безпосередньо за оцінкою експертів та отримано результат у вигляді: $K_1=0,28$, $K_2=0,29$, $K_3=0,23$, $K_4=0,20$. Виявлено наявність впливу інтегрального коефіцієнта на експортний потенціал авіапідприємств комплексу України: коефіцієнта ресурсного потенціалу – на 28%; коефіцієнта кадрового – на 29%; коефіцієнта оцінки ефективності діяльності авіаційного комплексу – на 23%; коефіцієнта оцінки фінансового стану – на 20%.

Після розрахунку коефіцієнта експортного потенціалу ідентифіковано його рівень за шкалою для оцінювання його величини. Для визначення шкали оцінювання інтегрального коефіцієнта експортного потенціалу авіапідприємств застосовано дисперсійний аналіз альтернативної та номінальних ознак і визначено середнє квадратичне відхилення альтернативного ряду розподілу інтегральних коефіцієнтів вагомості груп.

Проведені розрахунки формують результат:

$$p = \sqrt[4]{0,28 \cdot 0,29 \cdot 0,23 \cdot 0,20} = 0,38,$$

де p – частка одиниць інтегральних коефіцієнтів вагомості груп, що обчислено, та отримано максимально критичне значення шкали експортного потенціалу:

$$q = 1 - p = 1 - 0,38 = 0,62,$$

$$\sigma = \sqrt{0,38 \cdot 0,62} = 0,47,$$

де σ – середнє квадратичне відхилення інтегральних коефіцієнтів вагомості від номінального значення.

Отриманий результат середнього квадратичного відхилення інтегральних коефіцієнтів вагомості дає можливість визначити довжину інтервалу достатнього рівня експортного потенціалу підприємства, що становить 0,47.

Таким чином, спираючись на достовірність експертної оцінки та розрахунки інтегральних коефіцієнтів вагомості груп, сформовано шкалу для оцінювання величини інтегрального коефіцієнта експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу: високий рівень експортного потенціалу – 0,89–1; достатній рівень експортного потенціалу – 0,47–0,88; низький рівень

експортного потенціалу – 0,25–0,46; критичний рівень експортного потенціалу – 0–0,24.

Отримане за допомогою запропонованих формул значення інтегрального коефіцієнта експортного потенціалу має такі властивості: воно може змінюватись від 0 до 1 (або від 0 до 100%); із зростанням значення кожного формувального фактора інтегральний коефіцієнт експортного потенціалу зростає пропорційно значущості коефіцієнта вагомості групи.

У *третьому розділі* – **«Аналіз системи забезпечення розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України»** – досліджено функціонування підприємств, що створюють основу експортного потенціалу; викладено структуру зовнішньоекономічних зв'язків та конкурентоспроможності потенціалу цих авіапідприємств, які визначають зміст і взаємозв'язок мети, об'єкта, принципів та методів розвитку потенціалу для досягнення визначених цілей; проаналізовано недосконалу систему державної підтримки (преференцій і стимулів); подано детальну класифікацію авіаційних товарів, які за призначенням мають цивільне, військове (ТВП) та подвійне використання (ТПВ), а також зазначено, що, відповідно до українського законодавства, експортними товарами підприємств авіаційного комплексу є вироби (літаки, вертольоти, безпілотні літальні апарати, авіадвигуни, бортові авіаційні системи, агрегати, прилади тощо), послуги (продаж, ремонт, навчання, експлуатація, сертифікація тощо) та технології (розробки, випробування, виготовлення, ноу-хау, інтелектуальні права тощо) цивільного, військового та подвійного використання; встановлено, що особливостями товарів підприємств авіаційного комплексу є високий рівень технологічності, велика початкова вартість необхідних фінансових, технологічних і кадрових ресурсів для організації виробництва; великі терміни розробок, випробувань та створення виробів, складний рівень кооперації виробників, високий рівень сертифікації та контролю якості виробів, високий рівень гарантії безпеки, високий рівень підготовки фахівців з експлуатації товарів авіапідприємств, наявність гарантій після продажу товарів, сервісна підтримка їх експлуатації.

Це загалом зумовило складність на теоретико-методологічному рівні наукових досліджень економічних показників функціонування підприємств авіаційного комплексу і його розвитку, зокрема виробничого та експортного потенціалів (ЕП), конкурентоспроможності, системи маркетингу товарів авіапідприємств комплексу.

Досліджено певну сукупність взаємозалежних факторів, їх адаптивність до ресурсообмежених умов функціонування та співвідношення часток у загальному виробничо-господарському обігу. З'ясовано характер державної політики регулювання та реалізації авіасектору, що дозволило встановити: а) деструктивність деяких законодавчих актів, які регулюють діяльність авіапідприємств (наприклад: створення служби авіаційного пошуку й рятування; охорона навколишнього природного середовища від шумових впливів та емісії

авіаційних двигунів; створення правових основ використання безпілотної авіації); б) необхідність реформування авіаційної промисловості, насамперед у контексті підвищення її конкурентоспроможності, задоволення внутрішніх потреб країни з урахуванням загальносвітових тенденцій розвитку міжнародного ринку авіатехніки й повітряних перевезень.

При цьому пріоритетним напрямом реформування авіаційної промисловості повинна стати самоорганізація господарюючих суб'єктів у вертикально інтегровані бізнес-групи, у тому числі аналогічні світовим, їх структурно-технологічна й організаційна трансформація, вибір профілю (диверсифікованих профілів) діяльності.

Запропоновано до використання та обґрунтовано інтеграційний інструментарій діагностики конкурентоспроможності українських авіапідприємств і розвитку ЕП, формалізація якого спирається на теоретико-методологічні положення теорії розвитку та визначення ймовірності досягнення перспектив зростання конкурентоспроможності в контексті нарощення загроз і викликів глобалізації та транснаціоналізації світової економіки. Обґрунтовано, що Україна має значний потенціал розвитку авіаційного ринку. Розвиток підприємств авіаційного комплексу є пріоритетним напрямом для держави.

Доведено, що розвиток підприємств авіаційного комплексу є одним із суттєвих показників економічного та технологічного розвитку держави. Визнано, що Україна має потужний промисловий і науково-технічний потенціал у багатьох високотехнологічних галузях, при цьому наведено світовий досвід збільшення обсягів виробництва та темпів зростання авіаційної промисловості в країнах світу (табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняльний аналіз розвитку авіаційної промисловості
в країнах світу за 2019 р.**

Показник	Японія	Україна	США	Франція	Канада	Італія
Обсяги виробництва, млн дол. США	11786	59,00	196431,13	78843,18	19351,31	12315,01
Частка у ВВП країни, %	0,0023	0,006	1,36	4,05	1,21	0,78
Частка у зовнішній торгівлі, %	0,75	0,28	5,98	8,42	4,56	1,02
Темпи зростання галузі, %	115,26	51,65	102,24	110,05	104,36	111,50

Оцінено результативність функціонування й розвитку підприємств авіаційного комплексу – одного з ключових стратегічних напрямів для України. Основними ринковими трендами, що наразі визначають діяльність авіації в Україні, є розвиток і переосмислення бізнес-моделей авіапідприємств, а отримані характеристики дали підстави для висновку щодо ймовірності вирішення економічних, організаційних, ресурсно-функціональних та екологічних проблем.

З'ясовано особливості формування та набуття актуальності експортного контролю, що зумовлено двома чинниками: можливістю експортного контролю сприяти інтересам міжнародної безпеки та можливістю дотримання власних національних інтересів державами, які його застосовують. Досягнення мети експортного контролю забезпечено шляхом «втручання» в зовнішньоекономічну діяльність через процедури експортного контролю за міжнародними передачами «чутливих» товарів. Застосування таких процедур зумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки держави та виконання міжнародних зобов'язань держави щодо нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ), засобів її доставки, обмеження дестабілізуючих передач звичайних озброєнь і протидії тероризму. Таким чином, під час здійснення заходів експортного контролю постійно вирішують завдання усунення суперечностей між національними цілями держави й міжнародної безпеки та цілями економічного розвитку.

Оцінено збалансованість та особливості розвитку підприємств авіаційного комплексу країни з погляду діалектики основних понять і категорій, з урахуванням усіх чинників, що зумовили необхідність формування та реалізації експортного потенціалу всіх ключових складових підприємств авіаційного комплексу країни. Крім широкої палітри загальноекономічних чинників, з деталізацією політичних, фінансово-економічних, соціальних, технічних, технологічних, екологічних та інформаційних, і в тісному взаємозв'язку з ними детально розглянуто транспортні чинники, які є ключовими в реалізації експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу (рис. 6).

Урахування зазначених параметрів дозволить формалізувати об'єктивні рішення для ідентифікації процесів збільшення забезпеченості країни власними високотехнологічними розробками, сформувані умови для підвищення рівня експортного потенціалу промислових авіапідприємств при зниженні ресурсоємності. Ефективне функціонування будь-якого підприємства в сучасному міжнародному економічному середовищі можливе лише за умови керованого розвитку його експортного потенціалу. У процесі аналізу встановлено підходи до комплексної оцінки експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу, що дозволили залучити більшу кількість показників для аналізу конкурентоспроможності підприємств авіаційного комплексу на світових ринках. Це дало можливість переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків для підприємств авіаційного комплексу.

При цьому йдеться не про пасивне ставлення до новітніх управлінських розробок, а про проблемно-орієнтовану методологію формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємств, адаптовану до сучасних умов міжнародної конкуренції.

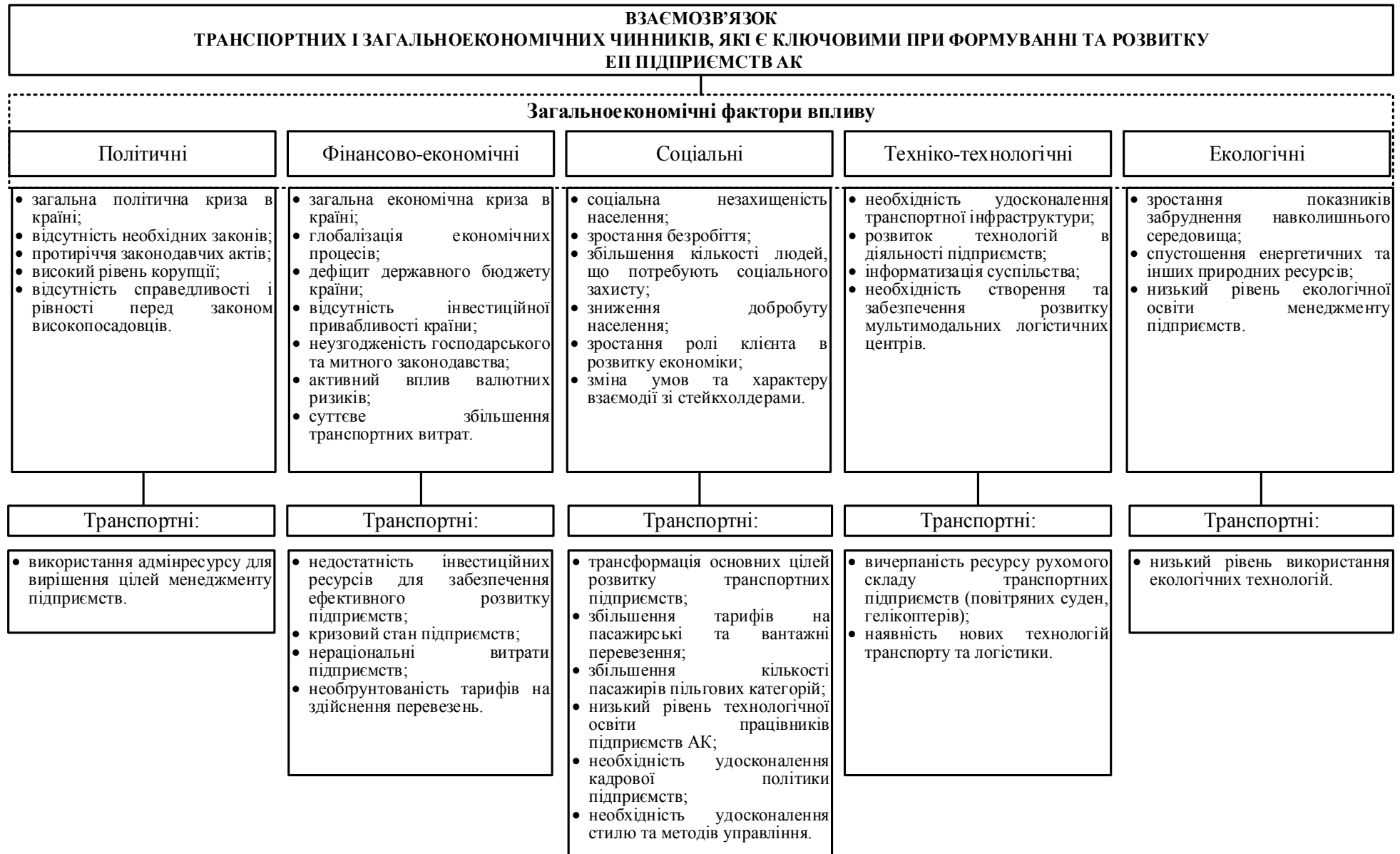

Рис. 6. Взаємозв'язок транспортних і загальноекономічних чинників, які є ключовими при формуванні та розвитку ЕП підприємств АК (запропоновано авторкою)

У четвертому розділі – **«Організація раціональних інтеграційних процесів для нарощування експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу»** – запропоновано впровадження концепції державно-приватного партнерства (ДПП) та визначено його роль у розвитку експортного потенціалу авіапідприємств; досліджено нормативно-правову базу регулювання розвитку ДПП в Україні, яка створює ризики для ефективного використання цього механізму активізації інвестиційної діяльності; узагальнено чинники впливу на розвиток підприємств АК; виявлено перспективи розвитку парку вертольотів з урахуванням світових тенденцій вертолітного ринку, а також запропоновано схему та обсяги модернізації моделей вертольотів і серійного виробництва легких багатоцільових вертольотів; подано прогностичний обсяг виробництва авіаційної продукції в проєкті ДПП; обґрунтовано ризики й економічні наслідки для підприємств – учасників проєкту ДПП та доведено соціально-економічну ефективність проєкту.

Досліджено тенденції зовнішньоекономічної діяльності підприємств авіаційного комплексу в контексті врахування вагомості впливу спільної діяльності для реалізації проєкту ДПП. Виокремлено підприємства з достатнім експортним потенціалом для здійснення комплексу заходів щодо створення та освоєння нових технологій, збалансованого розвитку підприємств АК.

Авіапідприємства належать до базових, стратегічно важливих секторів економіки України, а сьогодні перебувають під впливом дедалі сильніших проявів системної кризи, які мають негативні наслідки. Це стосується практично всіх найважливіших складників діяльності авіапідприємств: авіабудування, безпеки авіаційних перевезень та транспортної інфраструктури, ТОiP.

З'ясовано причини та пріоритетні напрями реформування авіаційних підприємств, визначено вектор розвитку промислового авіабудівництва, за якими описано варіанти розвитку подій щодо реалізації проєкту: «Виробництво легких вертольотів злітною масою 3–4 та 5–6 тонн»; «Освоєння ремонту та модернізації літаків та вертольотів». Чинники впливу на розвиток підприємств авіаційного комплексу подано на рис. 7.

Встановлено глибину аналізу параметрів збалансованого розвитку підприємств авіаційного комплексу та показника ефекту (грошового потоку), який дозволив з більшою достовірністю оцінити вигідність інвестування коштів у реальний проєкт. Аналіз вертолітного парку України станом на 2019 р. засвідчив необхідність заміни вертольотів, ресурс яких буде вичерпано, модернізованими моделями, та випуску нових багатоцільових конкурентоспроможних (як на зовнішніх, так і на внутрішньому ринку країни) вертольотів вітчизняного виробництва. У результаті вивченого досвіду розвитку експортного потенціалу підприємства АК обґрунтовано, що цей проєкт ДПП побудований на основі системного підходу, а його імплементація дозволить збалансувати організаційну й економічну частини та адаптуватися до кон'юнктурних та економічних змін у державі. Здійснено прогностичні розрахунки на період до 2027 р. (табл. 3).

Рис. 7. Чинники впливу на розвиток підприємств АК (узагальнено авторкою)

Таблиця 3

Кеш-Флоу від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємств – учасників проєкту ДПП, млн дол. США

Календарний рік	Обсяг продажів, од.	Надходження від продажів	Витрати на матеріали й комплектуючі	Витрати на відрядну з/д	Інші виробничі витрати	Сумарні прямі витрати	Сумарні постійні витрати	Податки	Кеш-Флоу від операційної діяльності	Концесійні платежі	Кеш-Флоу від фінансової діяльності	Витрати на придбання активів	Витрати підготовчого періоду	Кеш-Флоу від інвестиційної діяльності	Баланс готівки на початок періоду	Баланс готівки на кінець року
2019	16	66,66	37,22	0,96	5,55	43,73	13,11	0,67	9,15	1,17	-1,17	6,32	3,54	-9,86		-1,88
2020	17	70,86	39,56	1,21	5,90	46,67	13,99	0,72	9,47	1,21	-1,21	6,57	3,71	-10,28	-1,88	-3,90
2021	20	88,11	49,19	1,39	7,34	57,92	17,36	0,89	11,93	1,24	-1,24	6,82	3,88	-10,70	-3,90	-3,91
2022	24	112,59	62,86	1,78	9,38	74,02	22,19	1,14	15,24	1,28	-1,28	7,09	4,06	-11,15	-3,91	-1,09
2023	25	118,34	66,07	1,82	9,86	77,75	23,31	1,20	16,09	1,32	-1,32	7,36	4,24	-11,60	-1,09	2,07
2024	26	122,54	68,41	1,86	10,21	80,48	24,13	1,24	16,69	1,36	-1,36	7,64	4,43	-12,07	2,07	5,33
2025	30	143,36	80,04	1,90	11,94	93,88	28,15	1,45	19,89	1,40	-1,40	7,93	4,62	-12,55	5,33	11,27
2026	33	158,79	88,65	1,96	13,23	103,84	31,13	1,60	22,22	1,44	-1,44	8,23	4,82	-13,05	11,27	19,00
2027	37	182,53	101,91	2,02	15,20	119,13	35,72	1,83	25,85	1,48	-1,48	8,53	5,02	-13,55	19,00	29,82

Розраховано авторкою з використанням ФМ «ІІГ».

Очікуваний результат від упровадження проєкту ДПП АТ «МОТОР СІЧ» та ДП «ЗАВОД 410 ЦА» подано в табл. 4.

Таблиця 4

**Показники фінансової ефективності проєкту
державно-приватного партнерства**

Показник	Значення
Дисконтований період окупності – DPP	3 роки 6 місяців
Внутрішня норма рентабельності – IRR	6,3%
Чистий приведений дохід – NPV	23,58 млн дол.
Індекс прибутковості – PI	1,34

Розраховано авторкою.

Проведене наукове дослідження дозволило зробити ряд висновків теоретичного та практичного характеру, суть яких зводиться до такого: успішний розвиток ДПП як механізму активізації інвестиційної діяльності та залучення приватних інвестицій у стратегічно важливі для держави сфери можливий лише за умови забезпечення балансу інтересів держави і приватного інвестора, а також об'єктивно-раціонального поділу ризиків (табл. 5). Розроблено й реалізовано шляхи оптимального розподілу наявних ризиків діяльності підприємств – учасників проєкту та ступеня їх імовірності.

Таблиця 5

Ризики діяльності підприємств – учасників проєкту ДПП

№	Найменування	Рівень імовірності настання ризику	
1	Технічні ризики	0,02–0,1	низький
2	Технологічні ризики	0–0,01	відсутній
3	Кон'юнктурні ризики	0,02–0,1	низький
4	Екологічні ризики	0–0,01	відсутній
5	Фінансові ризики	0,25–0,45	середній

Розроблено авторкою.

Визначено, що залежність проєкту від внутрішніх та зовнішніх ризиків є незначною. Для уникнення наявних ризиків підприємства – учасники проєкту ДПП повинні проводити постійний моніторинг та аналіз змін внутрішнього й зовнішнього середовища економічної ситуації з метою розробки заходів для усунення впливу негативних явищ на діяльність цих підприємств.

Фінансова стабільність підприємств – учасників проєкту залежить також від макроекономічних показників і тенденцій, тому проаналізовано сучасні техніко-технологічні та організаційно-економічні процеси, визначено ключові напрями розвитку й імовірні перешкоди на шляху реалізації проєкту ДПП.

У *п'ятому розділі* – «**Методологія розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України**» – визначено теоретико-методологічний підхід до державної політики розвитку експортного потенціалу,

що ґрунтується на закономірностях та взаємоузгодженні механізмів ринкового й державного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності; доведено, що для забезпечення ефективності розвитку ЕП підприємств АК необхідно здійснювати координацію дій і моніторинг результатів інвестиційної діяльності, досліджено особливості розробки механізму розвитку експортного потенціалу авіапідприємств. Визнано, що конкурентоспроможність продукції є найважливішою комплексною характеристикою якісного стану авіапідприємств. Деталізовано, що формування чітких і прозорих правил на ринку авіаційної продукції, забезпечення якості, підвищення конкурентоспроможності, розроблення та впровадження високоефективних технологій, створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу й функціонування авіапідприємств, адаптація законодавства та підтримка державних інституцій мають вирішальне значення в розвитку експортного потенціалу підприємств АКУ. Концептуальну модель формування механізму управління розвитком експортного потенціалу авіапідприємства наведено на рис. 8.

Окреслено, що концептуальна модель управління розвитком експортного потенціалу авіапідприємства має ієрархічну структуру, що містить:

- контур тарифного та нетарифного регулювання експортної діяльності з визначально-орієнтованим блоком, у якому за критеріями вагомості, гостроти та масштабності державного втручання здійснюється поетапність, санація й фільтрація дилем розвитку ЕП авіапідприємств, що потребують програмного вирішення, і програмно-цільовим блоком, у якому за результатами скринінгу та відбору координаційних дій розвитку експортного потенціалу авіапідприємств та згідно із Законом України «Про державні цільові програми» здійснюються розробка концепції, експертиза проєкту, паспортизація та затвердження державної цільової програми розвитку експортного потенціалу авіаційного комплексу країни;

- підсистему забезпечення з ресурсним, функціональним і організаційним блоками, за якими визначаються обсяги та структура ресурсів, необхідних для реалізації програми, сукупність функціональних заходів і організаційно-управлінська структура, що забезпечує координацію дій програми;

- корпоративний контур управління, у якому визначається алгоритм вироблення адекватних управлінських рішень.

Якщо у формалізованому вигляді вихідний стан експортного потенціалу авіапідприємства задається функцією P , а його реальний стан – функцією G , то вибір управлінських рішень $\{m\}$ обмежується оцінкою $G=P$, а вихідний стан об'єкта управління є відображенням:

$$P : M \times U \rightarrow Y,$$

де M – множина альтернативних управлінських рішень;

Y – множина можливих результатів управлінських рішень;

U – множина невизначеностей у генеруванні доцільного управлінського рішення.

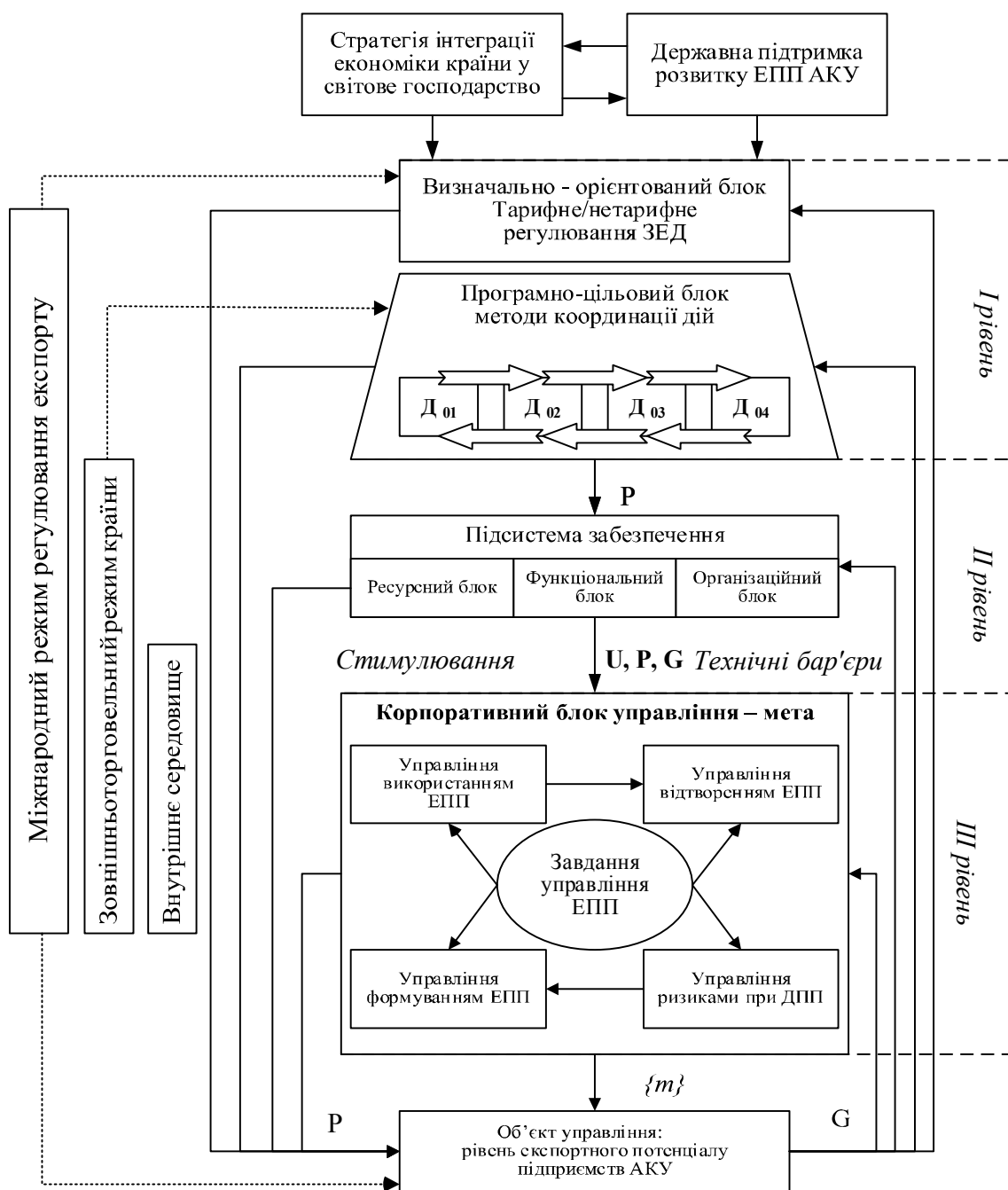

Рис. 8. Концептуальна модель формування механізму управління розвитком експортного потенціалу авіапідприємства (узагальнено авторкою)

У дисертації обґрунтовано схему економічного механізму розвитку експортного потенціалу підприємств АК України за умови активізації концесійної діяльності (рис. 9).

Доведено, що успішна реалізація цього механізму можлива за умов отримання концесіонером фактичного та реального управління об'єктом державної власності, узгодження інтересів власників об'єкта концесії й концесіонера та визначення обґрунтованого розподілу рівня ризиків.

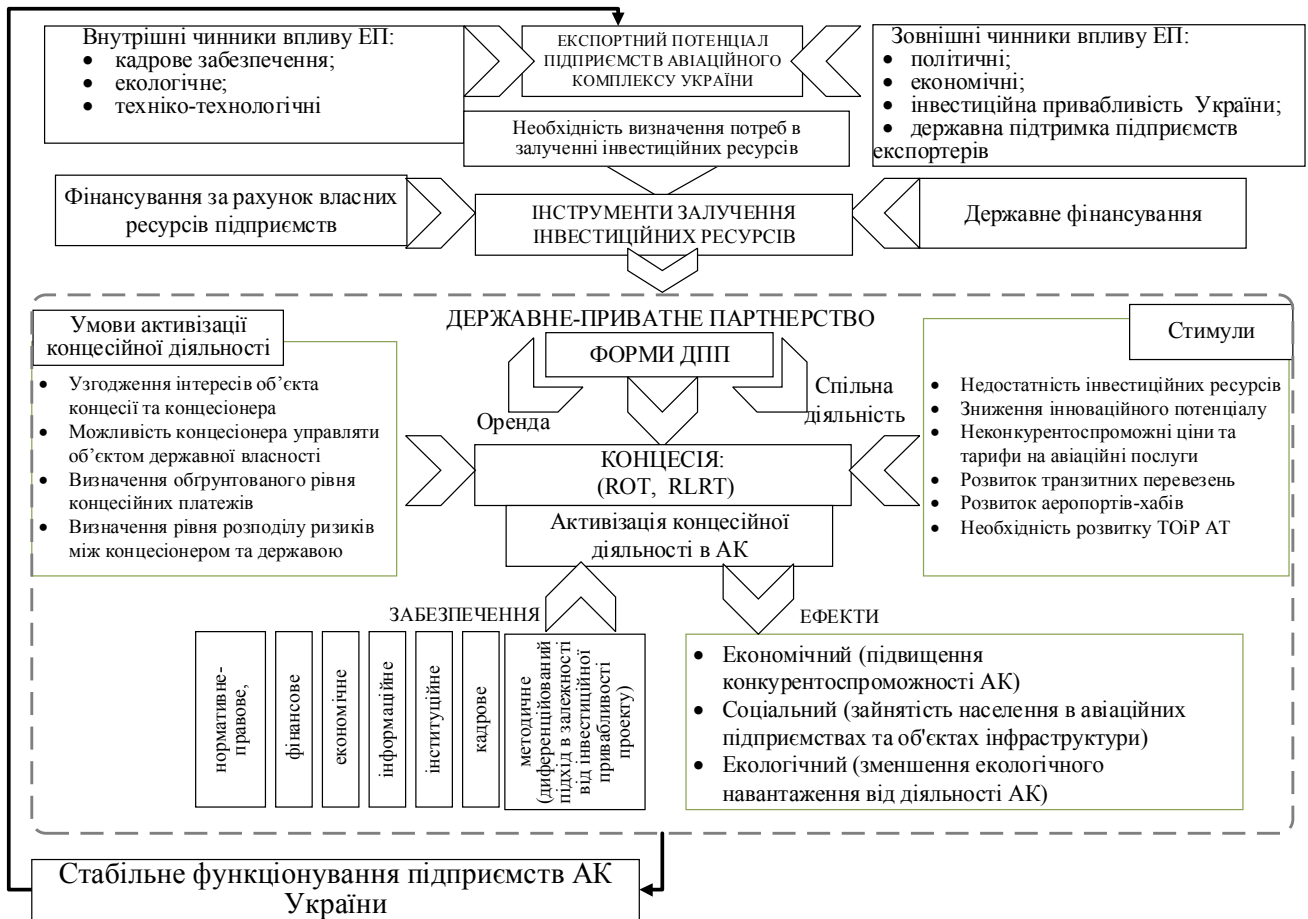

Рис. 9. Схема економічного механізму розвитку експортного потенціалу підприємств АК України (розроблено авторкою)

Визначено, що головним спрямуванням нормативно-правового забезпечення має бути незмінність форми власності та цільового призначення об'єкта, який модернізується чи управляється за допомогою механізмів ДПП, протягом строку партнерства; справедливий розподіл ризиків, пов'язаних з виконанням договорів ДПП; справедливий розподіл прибутку між державою та приватним сектором. Достовірний аналіз сучасних умов розвитку економіки загалом і підприємств авіаційного комплексу зокрема вимагають швидкої реакції на негативні зміни у виробничому процесі, тому потрібно відводити важливу роль синергетичному ефекту, тобто злагодженій дії всіх підсистем виробничої системи.

Серед принципів розвитку експортного потенціалу авіапідприємств виділено також необхідність забезпечення захищеності прав інтелектуальної власності на продукцію підприємств-експортерів.

Дотримання цього принципу важливе з погляду досягнення повноправності участі експортерів у відстоюванні власних інтересів у міжнародних організаціях і судах. Незаконне копіювання продукції підприємства іншими виробниками, незаконне заволодіння технологією виробництва є чинниками, які призводять до послаблення конкурентних позицій

підприємств-експортерів, зменшення обсягів реалізації оригінальної продукції, гальмування терміну окупності інвестицій, вкладених у її виробництво тощо.

Для запобігання таким проблемам і їх розв'язання важливо володіти правами інтелектуальної власності на експортовану продукцію. Крім того, узагальнені потреби органів виконавчої влади в закупівлі авіаційної техніки на період до 2025 р. становлять 23 літаки та 30 вертольотів різних модифікацій, а також понад 200 тактичних безпілотних авіаційних комплексів вітчизняного виробництва. Нагальною проблемою авіапідприємств є багаторічний дефіцит фінансових ресурсів для її розвитку та значне звуження потенційних ринків збуту, що призвело до зниження науково-технічного й технологічного потенціалу авіаційного сектору та його відставання від рівня розвинутих держав, і, як наслідок, відсутність достатнього портфеля замовлень на продукцію авіапідприємств, зокрема на літаки, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

За різними оцінками, необхідність в авіаційній техніці мають такі державні установи: ДСНС – 25 вертольотів, Прикордонна служба – 30 од., Національна поліція – 15 од.; інші міністерства та відомства. Розроблено ймовірні варіанти розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу, в межах якого будуть упроваджуватися кардинальні зміни в державне регулювання авіатранспортних підприємств (рис. 10).

Рис. 10. Можливі варіанти розвитку експортного потенціалу підприємств АК України (розроблено авторкою)

Таким чином, доведено, що формування системи стратегічного й поточного планування цілком залежить від оцінки експортного потенціалу та

визначає як ефективність його реалізації, так і успіх діяльності підприємства на конкретному сегменті зарубіжного ринку. Обґрунтування такого підходу дає сучасне визнання головних критеріїв управлінських рішень у менеджменті підприємства та максимізації його ринкової вартості.

Згідно з принципом історичності, механізм управління розвитком експортного потенціалу авіапідприємства потребує постійного оновлення, коли його ефективність під впливом зовнішніх чинників істотно знижується, а властивості не забезпечують ефективного реагування авіапідприємства на зміни середовища експортної діяльності.

Доведено, що всі зазначені фактори є системотвірними, тобто вони формують експортний потенціал підприємства, і взаємозалежними, тобто вони об'єднані метою – забезпечити розвиток зовнішньоекономічної діяльності авіапідприємства. Визначено, що реалізація заходів за кожним фактором розвитку експортного потенціалу сприятиме підвищенню конкурентних позицій авіапідприємства, ефективному просуванню продукції підприємства на цільовому зовнішньому ринку авіаційної техніки та авіапослуг. Тобто зазначені фактори впливають не лише на розвиток експортного потенціалу, а в кінцевому результаті вони здатні посилити конкурентоспроможність авіапідприємства в цілому.

Визначено, що експортний потенціал авіапідприємств характеризується кількісним, якісним, структурним станом наявних у суб'єкта ресурсів (виробничих, фінансових, трудових); їх взаємозв'язком і взаємоузгодженням; можливістю у визначений часовий термін мобілізувати резерви для досягнення поставлених цілей; можливістю збільшення всіх складників експортного потенціалу авіапідприємств та їх ланок. Доведено, що дослідження роботи авіапідприємств і проектів ДПП на їх основі потребують послідовного та всебічного екосистемного підходу із чітким керівництвом і моніторингом усіма сторонами, які задіяні в цьому процесі.

Таку увагу приділяють не лише авіаційним технологіям, а й новим бізнес-моделям, технічному обслуговуванню та ремонту, експлуатації повітряних суден. Партнерство в авіаційному секторі – це перевірений спосіб об'єднання й узгодження досвіду, наукових ресурсів, валідаційної платформи та масштабних інвестиційних проектів. Запропоноване партнерство здатне підтримувати промислову політику та окреслені цілі шляхом створення робочих місць, безпеки й лідерства у світі авіації. Проекти ДПП з екологічним вектором відбуватимуться за попередньо узгодженою дорожньою картою науково-дослідних та дослідницьких робіт, де визначено етапи, очікувані результати та моніторинг. Підприємства авіаційного комплексу є життєво важливими посередниками європейської інтеграції й згуртованості шляхом забезпечення важливих транспортних та економічних зв'язків.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано важливу економіко-управлінську проблему – теоретико-методологічного забезпечення формування та реалізації умов і принципів розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу нашої держави. Сукупний науково-практичний результат дослідження реалізовано в кейсі концептуально-методологічних, методичних та прикладних рішень і рекомендацій, які є квінтесенцією наявних напрацювань у теорії розвитку підприємств, авторських наукових положень та мають наукову й практичну значущість. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. На основі аналізу еволюції теоретичних поглядів на сутність досліджуваної теми сформовано поняття експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу як економічного об'єкта, що надає цілісне уявлення про організації та їх місце в економічному середовищі; окреслено доцільність застосування термінології основних видів і понять «потенціал» та «діалектика розвитку експортного потенціалу підприємств»; дано авторське визначення поняття «авіаційний комплекс держави»; уточнено та доповнено базові положення, що характеризують розвиток підприємств АК; визначено ключові риси й взаємозв'язок понять «експортний потенціал», «економічний потенціал», «концесія», «державно-приватне партнерство».

2. Висунуто та обґрунтовано нову концепцію державно-приватного партнерства як складника економічного механізму розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу країни. При цьому особливого значення набуває взаємозв'язок між окремими модулями, що в поєднанні з інноваційністю формують засади ефективного розвитку експортного потенціалу підприємств АК.

3. З метою підвищення кількісних і якісних показників функціонування авіапідприємств узагальнено методичний підхід до узгодження умов угод ДПП на основі оцінювання ефективності партнерства з позиції учасників угод, який, на відміну від традиційних підходів, передбачає перегляд складників угод ДПП щодо узгодження й розподілу ризиків, відповідальності, доходної частини, майнових прав, форм ДПП на окремих етапах формування взаємовигідної співпраці.

4. Встановлено економічні закономірності та систематизовані напрями дослідження експортного потенціалу підприємств АК у сучасних концептуально-методологічних підходах за основними методологічними компонентами, на підставі чого обґрунтовано необхідність дослідження АК на засадах універсальної методології з відображенням багатоаспектності зовнішнього середовища, охарактеризовано глобальні тенденції підприємств авіаційного комплексу, які формуються внаслідок сучасних світових процесів, з'ясовано суттєвий вплив зовнішніх чинників на характеристики діяльності

підприємств АК, визначено специфіку їх стратегій з окресленням ролі як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

5. Науково обґрунтовано методологічні положення оцінювання привабливості та переваги підприємств українського АК, які порівняно зі світовими лідерами ринку є достатньо конкурентоспроможними, шляхом виділення ключових чинників розвитку українських підприємств АК за допомогою секторального підходу до аналізу структури економіки та їх значного стримувального впливу на діяльність загалом, визначення характерних рис функціонування АК на основі аналізу показників внутрішнього середовища та їх відповідності зовнішнім чинникам.

6. З метою оцінювання зв'язку між розвитком експортного потенціалу та покращенням ключових соціально-економічних процесів у державі обґрунтовано базові положення теорії формування й раціонального використання потенціалу підприємств авіасектору, в межах якої встановлено загальнонаукові принципи побудови стратегії нагромадження інноваційного потенціалу підприємств. Таким чином, підтверджено, що розвиток експортного потенціалу суттєво впливає на соціально-економічні та виробничо-господарські процеси в державі.

7. Удосконалено підходи до комплексної оцінки експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу, що впливають з орієнтації на ідентифікацію лише кількісних змін експортного потенціалу. На підставі дослідження проблематики експортної орієнтації зовнішньоекономічних зв'язків і аналізу експортних показників авіапідприємств подано сучасну інтерпретацію змісту потенціалу підприємств АК у контексті компетентнісного підходу з урахуванням впливу міжсекторальних фінансових відносин та обґрунтовано доцільність відповідних показників для оцінювання розвитку експортного потенціалу підприємств АК, що включає механізм вимірювання індексу експортного потенціалу, який забезпечує прогнозування попиту на авіаційні продукти та підвищення якості сценарних прогнозів стійкого економічного розвитку підприємств авіаційного комплексу й конкурентоспроможності на світових ринках.

8. Розроблено класифікацію підходів до визначення сутності державно-приватного партнерства та схему економічного механізму розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України, в основі якого інноваційне підґрунтя прискорювальних процесів – вибору форми ДПП. Ядром такого механізму є виявлення економічних інтересів учасників в активізації концесійної діяльності. Перспективи розвитку експортного потенціалу авіапідприємств відслідковуються в чіткій ієрархії органів управління, встановленні економічних засад мотивації всіх учасників та всебічної підтримки держави.

9. Констатовано актуальне визначення «експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу», розвинуто методичні засади оцінювання експортного потенціалу авіапідприємств, а також розкрито комплекс показників

інтегральної структурної оцінки експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу, що уособлює комбінований підхід до його ідентифікації, враховує чинники впливу на його рівень та галузеві інфраструктурні відмінності формування, що, у свою чергу, розширює діапазон дослідження його розвитку на підставі системного підходу.

10. Розроблено рекомендації щодо пріоритетності та гармонізації дій учасників програми ДПП з метою забезпечення задовільних значень показників оцінювання ефективності програми ДПП, економічних наслідків для учасників запропонованої програми та її соціально-економічної ефективності, аргументовано перспективні напрями розвитку підприємств авіаційного комплексу в умовах динамічної зміни зовнішньоекономічного вектора за умов ефективної реалізації концепції державно-приватного партнерства.

11. Доведено, що реалізація державної політики в кожній сфері базується на сформованому інституційному забезпеченні, тому специфіка реалізації та методика комплексної оцінки експортного потенціалу підприємств АК спирається на процедуру проходження експортного контролю, тобто забезпечення правових норм реального сектору економіки, що ґрунтується на визначеній сукупності принципів українського та міжнародного законодавства у сфері передачі продукції військового призначення (ВП) і подвійного використання (ППВ), що є запорукою підвищення результативності діяльності при здійсненні політики сприяння експорту.

12. Із застосуванням авторського науково-методичного підходу до оцінювання ефективності діяльності підприємств авіаційного комплексу забезпечено врахування поляризованих економічних інтересів учасників ринку з позиції суперечливої єдності вимог сучасних суспільних трансформацій, складником якого є модель економічного зростання країни.

13. Встановлено, що головною рушійною силою розвитку експортного потенціалу є вирішення проблем авіапідприємств, пов'язаних з відсутністю системи дієвих державних преференцій і стимулів для авіабудування, що поглиблюються внаслідок невідповідності структури управління вимогам міжнародної кооперації та сучасним ринковим умовам. Урахування дії об'єктивних економічних законів дозволило оцінити ризики діяльності авіапідприємств, виокремити нагальні потреби значного збільшення витрат для впровадження програм імпортозаміщення, необхідності адаптації підприємств до вимог європейських стандартів, отримання державних гарантій.

Сукупність отриманих теоретико-методологічних та науково-практичних результатів ґрунтується на глибокому проникненні в сутність окресленого питання та розкриває його закономірності, що дає можливість стверджувати про розробку в ході дослідження основних положень та елементів економічної теорії розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Гуріна Г. С. Експортний потенціал авіаційного комплексу України: теорія, методологія, розвиток : монографія. Київ : Автограф, 2018. 304 с. (15,47 д. а.)
2. Гуріна Г. С. Розвиток експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України : монографія. Київ : Автограф, 2019. 132 с. (10,1 д. а.)

Статті в наукових фахових виданнях України

3. Гуріна Г. С. Практичні аспекти стратегічного аналізу зовнішнього середовища авіакомпанії. *Проблеми системного підходу в економіці*. Київ : НАУ, 2006. № 17. С. 119–124.¹ (0,22 д. а.)
4. Гуріна Г. С., Подреза С. М., Петровська С. В. Вплив факторів зовнішнього середовища на розробку та реалізацію стратегії вітчизняних авіапідприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. Київ : НАУ, 2011. № 39. С. 187–191.² *Особистий внесок: аналіз впливу ризиків зовнішнього середовища на реалізацію стратегії авіаційних підприємств України*. (0,44/0,15 д. а.)
5. Гуріна Г. С., Подреза С. М. Дослідження направленості впливу факторів зовнішнього середовища на економічну стійкість авіакомпаній України. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. Київ : НАУ, 2011. № 4. Т. 1. С. 115–118. *Особистий внесок: визначення ступеня впливу факторів зовнішнього середовища та заходів щодо економічної стійкості авіакомпаній України*. (0,38/0,16 д. а.)
6. Гуріна Г. С. Фактори розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 3/1. С. 20–23.³ (0,38 д. а.)
7. Гуріна Г. С. Формування стратегії експортного потенціалу вітчизняного авіаційного комплексу. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 3/2. С. 4–6.⁴ (0,38 д. а.)
8. Gurina G. Basic elements forming the strategic potential of the aviation industry of Ukraine. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 5/2. С. 21–23.⁵ (0,39 д. а.)

¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List, Google Scholar, Crossref DOI, CiteFactor, OAJSE Eurasian Scientific Journal Index*.

² Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus, Indexed in the ICI Journal Master List, Google Scholar, Crossref DOI, CiteFactor, OAJSE Eurasian Scientific Journal Index*.

³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

9. Гуріна Г. С. Експортний потенціал авіаційного комплексу як запорука інтеграції економіки України у світову економічну спільноту. *Економіка, фінанси, право*. 2018. № 12/2. С. 14–17.⁶ (0,39 д. а.)

10. Гуріна Г. С. Розвиток експортного потенціалу авіаційного комплексу як інструмент забезпечення конкурентоспроможності авіаційної галузі. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. № 10. С. 31–36.⁷ (0,43 д. а.)

11. Гуріна Г. С. Можливості експортного контролю в сприянні інтересам міжнародної безпеки та досягненню власних національних інтересів. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. № 11 (209). С. 56–63.⁸ (0,57 д. а.)

12. Гуріна Г. С. Встановлення стратегічних завдань розвитку експортного потенціалу України. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. № 12. С. 56–62.⁹ (0,44 д. а.)

13. Гуріна Г. С. Особливості формування та розвитку експортного потенціалу авіаційного комплексу України. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 1/1. С. 19–22.¹⁰ (0,39 д. а.)

14. Гуріна Г. С. Експортний потенціал авіаційного комплексу та стратегія його розвитку за сучасних умов світової економіки. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 3/1. С. 25–27.¹¹ (0,38 д. а.)

15. Gurina G. The strategic potential of an enterprise is a special economic category. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 3/2. С. 29–31.¹² (0,38 д. а.)

16. Гуріна Г. С. Розвиток системи державної підтримки експортного потенціалу авіаційного комплексу України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 47–51. (0,42 д. а.)

17. Гуріна Г. С. Залежність формування стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок від експортного потенціалу. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2 (13). С. 104–107.¹³ (0,38 д. а.)

⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Erih Plus (Норвегія)*.

⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Erih Plus (Норвегія)*.

⁹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Erih Plus (Норвегія)*.

¹⁰ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

¹¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

¹² Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus (ICV 2015: 32.42)*.

¹³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus International, Google Scholar*.

18. Gurina G. Application specifics and analysis of current public-private partnership implementation in Ukraine. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 1. С. 38–43.¹⁴ (0,51 д. а.)

19. Гуріна Г. С. Пріоритетні напрями використання механізму державно-приватного партнерства в контексті реалізації нової політики в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 13–19.¹⁵ (0,64 д. а.)

20. Гуріна Г. С. Стратегічне бачення розвитку авіаційного комплексу при ефективному впровадженні державно-приватного партнерства. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 78–85.¹⁶ (0,77 д. а.)

21. Гуріна Г. С. Можливості та перешкоди інтеграції авіаційного комплексу України до європейських норм і стандартів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. Вип. 2 (107). С. 83–88.¹⁷ (0,43 д. а.)

22. Гуріна Г. С. Стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу авіаційного комплексу при зміні економічного та політичного вектору. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 4/1. С. 43–46.¹⁸ (0,39 д. а.)

23. Гуріна Г. С. Екологічний чинник як світовий тренд формування експортного потенціалу авіаційного комплексу України. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 4/2. С. 42–45.¹⁹ (0,43 д. а.)

Наукові статті в іноземних фахових виданнях

24. Gurina G., Novak V. Some aspects of economics globalization in the world's aviation. *International scientific journal Air transport, GAU*. Tbilisi, 2010. № 2 (5). P. 83–92. *Personal contribution: development of rational organizational and economic model of classification of enterprises*. (0,45/0,29 д. а.)

25. Гуріна Г. С., Подреза С. М. Переорієнтація зовнішньоекономічних зв'язків авіаційного комплексу України. *Science of Europe*. Praha, Czech Republic. 2016. № 3 (3). P. 22–25. *Особистий внесок: аналіз ємності зовнішніх ринків для експорту продукції та послуг підприємств авіаційного комплексу*. (0,29/0,17 д. а.)

26. Гуріна Г. С. Фактори розвитку експортного потенціалу та конкурентоспроможності економіки України на світових ринках. *Slovak*

¹⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Erih Plus (Норвегія).

¹⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Erih Plus (Норвегія).

¹⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Erih Plus (Норвегія).

¹⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних Index Copernicus International, Google Scholar.

¹⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних Index Copernicus (ICV 2015: 32.42).

¹⁹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних Index Copernicus (ICV 2015: 32.42).

international scientific journal. Bratislava, Slovakia. 2018. № 16. P. 32–34.²⁰
(0,41 д. а.)

27. Гуріна Г. С. Оцінка експортного потенціалу та конкурентоспроможності авіаційного комплексу України та прогнозування його розвитку. *Scientific Discussion*. Praha, Czech Republic, 2018. Vol. 1. № 18. P. 52–54. (0,43 д. а.)

28. Gurina G. Potential and strategy for the development of Ukraine's aviation complex. *Znanstvena misel journal*. Slovenia, 2018. Vol. 2. № 19. P. 17–18.²¹
(0,38 д. а.)

29. Gurina G., Podrieza S., Liskovych N. Prospects for development of export potential of aviation complex of Ukraine on the basis of public-private partnership. *Eurasian journal of analytical chemistry*. 2018. № 3. Vol. 13. P. 665–673. eMEJAC04050.²² *Personal contribution: identification and systematization of risks in public-private partnership*. (0,87/0,47 д. а.)

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференцій

30. Гуріна Г. С. Вплив стратегічних авіаційних альянсів на економічний розвиток галузі. *Сучасні проблеми менеджменту*: тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 жовтня 2007 р.). Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2007. С. 15–16. (0,11 д. а.)

31. Гуріна Г. С., Вареник Т. В. Важливість державної підтримки інновацій в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. *Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України*: тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (13 грудня 2012 р.). Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2012. С. 33–34. *Особистий внесок: аналіз ролі держави в управлінні інноваціями в зовнішньоекономічній діяльності підприємств*. (0,10/0,05 д. а.)

32. Гуріна Г. С. Експортний потенціал України та можливості його реалізації на світовому ринку. *Сучасні проблеми менеджменту*: тези доп. IX Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2013. С. 34–36. (0,21 д. а.)

33. Гуріна Г. С. Потенціал підприємства як запорука розвитку країни. *Сучасні проблеми менеджменту*: тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф.

²⁰ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List, Google Scholar, Crossref DOI, CiteFactor, OAJSE Eurasian Scientific Journal Index*

²¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних *Index Copernicus: GIF, Cosmos impact factor, Scientific Indexing Services (SIS), Cite factor Academic Scientific journals, ISSUU, IJIFactor (IF), Google Scholar, Calameo*

²² Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: *SCOPUS*.

(24 жовтня 2014 р.). Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2014. С. 53–55. (0,19 д. а.)

34. Гуріна Г. С. Використання експортного потенціалу України. *Сучасні проблеми менеджменту* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (23 жовтня 2015 р.). Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2015. С. 80–81. (0,17 д. а.)

35. Гуріна Г. С. Особливості зовнішньоекономічних зв'язків підприємств авіаційного комплексу України. *Сучасні проблеми менеджменту* : тези доп. IX Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 39–40. (0,18 д. а.)

36. Гуріна Г. С. Державно-приватне партнерство як запорука розвитку авіаційного комплексу України. *Сучасні проблеми менеджменту* : тези доп. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 38–39. (0,18 д. а.)

37. Гуріна Г. С. Важливість експортного контролю у визначенні експортного потенціалу галузі. *Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту* : тези доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. / Одес. нац. політех. ун-т. Одеса, 2018. С. 132–133. (0,21 д. а.)

38. Гуріна Г. С. Державно-приватне партнерство – потенційна можливість розвитку авіаційного комплексу України. *Сучасні проблеми менеджменту* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Нац. авіац. ун-т, 2018. С. 187–189. (0,22 д. а.)

39. Гуріна Г. С. Ризики та економічні наслідки для учасників програми державно-приватного партнерства. *Транспорт і логістика: проблеми та рішення* : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2018. С. 321–322. (0,17 д. а.)

40. Гуріна Г. С. Реалізація концепції державно-приватного партнерства як запорука розвитку та конкурентоспроможності експортного потенціалу авіаційного комплексу країни. *Наука і сучасність: виклики глобалізації* : тези доп. IV Міжнар. конф. Київ : Центр наукових публікацій, 2018. С. 26–29. (0,24 д. а.)

41. Gurina G. Export potential and competitiveness of Ukraine's economy in world markets. *Universum View 13. Economics and management* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Рівне, 2019. С. 83–84. (0,16 д. а.)

42. Gurina G. Public-private partnership as a form of interaction between the state and business. *Universum N V III* : Proceedings of international scientific conference. Raleigh, 2019. P. 9–12. (0,23 д. а.)

43. Гуріна Г. С. Фактори, які впливають на розвиток експортного потенціалу авіаційного комплексу України. *Universum III* : Proceedings of international scientific conference «From hypothesis to development». Беркелі, США, 2019. P. 26–30. (0,19 д. а.)

АНОТАЦІЯ

Гурина Г. С. Теоретико-методологічні засади розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено розробленню методологічних принципів та обґрунтуванню концептуальних засад, удосконаленню методичних підходів і наданню практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України.

Науково обґрунтовано переваги підприємств українського авіаційного комплексу, які порівняно зі світовими лідерами ринку є достатньо конкурентоспроможними, шляхом виділення ключових чинників розвитку вітчизняних підприємств авіаційного комплексу за допомогою секторального підходу до аналізу структури економіки та їх значного стримувального впливу на діяльність загалом, визначення характерних рис функціонування на основі аналізу показників внутрішнього середовища та їх відповідності зовнішнім чинникам. Набули розвитку дефініція «експортний потенціал підприємств авіаційного комплексу», напрями розвитку галузевої транспортної інфраструктури. Запропоновано механізм реалізації державно-приватного партнерства із зазначенням переліку ризиків для підприємств-учасників, а також надано пропозиції з мінімізації негативних наслідків від дії ризиків. Розроблено економічний механізм активізації концесійної діяльності та сформовано сценарій розвитку діяльності підприємств авіаційного комплексу.

Ключові слова: експортний потенціал, авіаційний комплекс, експортний контроль, економічний механізм, прогноз, авіаційний транспорт, державно-приватне партнерство, ризики, переорієнтація зовнішньоекономічних зв'язків, доходи, витрати, концесія.

АННОТАЦИЯ

Гурина А. С. Теоретико-методологические основы развития экспортного потенциала предприятий авиационного комплекса Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Классический приватный университет, Запорожье, 2021.

Диссертация посвящена разработке методологических принципов и обоснованию концептуальных основ, усовершенствованию методических подходов и предоставлению практических рекомендаций по обеспечению

эффективного развития экспортного потенциала предприятий авиационной комплекса Украины.

В диссертации научно обосновано преимущества предприятий украинского авиационного комплекса, которые по сравнению с мировыми лидерами рынка являются достаточно конкурентоспособными, путем выделения ключевых факторов развития отечественных предприятий авиационного комплекса с помощью секторального подхода к анализу структуры экономики и их значительного сдерживающего влияния на деятельность в целом, определения характерных черт функционирования на основе анализа показателей внутренней среды и их соответствия внешним факторам. Получили развитие дефиниция «экспортный потенциал предприятий авиационного комплекса», направления развития отраслевой транспортной инфраструктуры.

Исследовано функционирование предприятий, создающих основу экспортного потенциала, изложена структура внешнеэкономических связей и конкурентоспособность потенциала этих авиапредприятий, которые определяют содержание и взаимосвязь цели, объекта, принципов и методов развития потенциала для достижения определенных целей; проанализирована несовершенная система государственной поддержки. Разработаны и оценены риски и экономические последствия для предприятий, описана социально-экономическая эффективность внедрения проекта ГЧП, а также показателя эффекта (денежного потока), который позволил с большей вероятностью оценить выгодность инвестирования средств в реальный проект.

Предложен механизм реализации государственно-частного партнерства с указанием перечня рисков для предприятий-участников, а также представлены предложения по минимизации негативных последствий от действия рисков. Разработан экономический механизм активизации концессионной деятельности и сформирован сценарий развития деятельности предприятий авиационного комплекса.

Ключевые слова: экспортный потенциал, авиационный комплекс, экспортный контроль, экономический механизм, прогноз, авиационный транспорт, государственно-частное партнерство, риски, переориентация внешнеэкономических связей, доходы, расходы, концессия.

SUMMARY

Gurina G. S. Theoretical and methodological principles of the export potential development of Ukrainian aviation complex enterprises. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity). – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2021.

The dissertation is devoted to the development of methodological principles of justification of the conceptual conception, the improvement of the methodological approach to the development of a methodological basis

In the dissertation the author substantiates the advantages of the Ukrainian aviation complex enterprises, which are quite competitive in comparison with the world market leaders, by identifying the key factors of development of the domestic aviation complex enterprises by means of a sectoral approach to the analysis of the economic structure and their significant restraining influence on the activity in general. Figure of functioning based on the analysis of indicators of the internal environment and their correspondence to external factors. The definition of «export potential of enterprises of aviation complex», directions of development of sectoral transport infrastructure have been developed. The mechanism of realization of public-private partnership with the list of risks for the participating companies is offered, as well as proposals for minimization of the negative consequences from the effect of risks are presented. The economic mechanism of activation of concession activity is developed and the scenario of development of activity of the enterprises of aviation complex is formed.

Key words: export potential, aviation complex, export control, economic mechanism, forecast, aviation transport, public-private partnership, risks, reorientation of foreign economic relations, revenues, expenses, concession.

ГУРІНА ГАННА СЕРГІЇВНА

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ
АВІАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 23.02.2021

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 100 пр. Зам. № 03-2021АБ.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012